

Çin kaynaklarına göre
ESKİ TÜRKLERİN
MÜZİK ANLAYIŞI

SELÇEN ÖZYURT ULUTAŞ

A

LTAY eteklerinde proto Türkler ile başlayan Türk kültürünün, Hun, Göktürk ve Uygur dönemleri hakkında bilgi edinmek için başvurulacak ilk kaynaklar Çin yıllıklarındır. Kuzeylerindeki Türkleri düşmanları olarak gören Çinlilerin, Türklerin siyasi ve askerî vaziyetlerini anlattıkları bu kaynaklarda, müziğin Türkler için ne anlama geldiğine dair kıymetli veriler tespit edilebilmiştir. İlk dikkati çeken husus Türklerin müzik aletlerine yükledikleri siyasi anlamdır. Muhtemelen dünyada başka hiçbir toplulukta böyle bir durum söz konusu değildir. Müziğe ve müzik aletlerine siyasi meşruiyet anlamı yükleyen Türklerin bu yaklaşımı, İslamiyet'in kabulünden sonra bin yılı aşan gelenekte Selçuklular, beylikler ve Osmanlılar dönemlerinde 'nevbet' göndermek ve çalmak olarak sürmüş ve bağımsızlık alameti olarak kabul edilmiştir.

Türklerin müziğe yüklediği dinsel anlam ise daha derin ve tafsilatlı bir kültürün oluşmasına vesile olmuştur. İslam öncesinden başlayarak dinî törenlerinde müzik icra ettikleri bilinen Türkler, İslamiyeti kabul ettikten sonra da ritüellerinde mutlaka enstrüman kullanmışlardır. Sonraları tekke musikisi olarak adlandırılacak tarz da bu anlayışın bir sonucu olarak doğmuştur.

HUN DEVRİ MÜZİK ANLAYIŞI

Türk siyasi tarihinin ilk merkezî teşkilatı olan Hun Devletinin kurucuları, bozkırda dağınık hâlde yaşayan Türk boylarını bir araya getirmekle kalmamış aynı zamanda kültür birliğini de tesis etmişlerdir. Türklere göre müzik ve müzik aletleri, siyasi meşruiyet aracıdır. Konu ile alakalı ilk kayıt 50 yılına aittir. Dönemin Çin İmparatoru Guang Wu'nun, Güney Hun Şanyüsü'ne gönderdiği hediyeler arasında müzik aletleri de vardır. İki yıl sonra ise Kuzey Hunlarının, Çin ile akrabalık ilişkisi kurmak üzere Çin Sarayına gönderdiği heyet, Çin yöneticilerinden müzik aletleri talep etmiştir. Bu istek üzerine Çin İmparatoru Guang Wu, Hun Şanyüsü'ne şöyle bir mektup yazmıştır: "Bir süre önce Çin İmparatoru tarafından Şanyünüz Hou Hanye'ye gönderilen *yüse*, *konghou* ve *hou* gibi müzik aletlerinin hepsi yıprandığı için istediğiniz müzik aletlerini tekrar gönderiyoruz." Burada dikkati çeken nokta, Hun elçilerinin bir asır önce Hun Şanyüsü Hou Hanye'ye verilen çalgıların yıprandığı gerekçeyle Han sarayından yukarıda isimleri belirtilen müzik aletlerini istemiş olmalarıdır.

Hunların, Hanlardan musiki aletleri istemeleri açıklanması gereken iki mesaj içermektedir: Öncelikle Hunlar,

Çin müziğine olan belirgin ilgilerini göstererek Yeni Han Hanedanı ile içten barışçıl ilişkiler kurmak istediklerini ifade ediyorlardı. Çünkü artık Hunlar, törenleri (*li*) ve müziği (*yue*), barışın başlıca iki sembolü olarak gören Çin anlayışına aşinaydılar. İkinci olarak yıpranmış Han musiki aletleri, Hou Hanye'ye şanyü olarak konumunun meşruiyetinin tanınması dolayısıyla verilmişti.

Bir başka önemli kayıt Han döneminde yaşamış olan Çinli kadın şair Cai Wenji'ye aittir. *Hu Jia Shiba Pai* adlı eserinde Hujia isimli bir müzik aletinden bahseden yazar, bir flüt olan bu enstrümanın gerçekte Hunlara ait olduğunu belirttiikten sonra *binggunun* (bir tür davul) sesinin Hun ülkesinde akşamdan başlayarak ertesi gün doğuncaya kadar çalındığını kaydetmiştir. Burada sözü edilen *hujia*, şüphesiz Hunlara ait olan ve en fazla tercih edilen müzik aletiydi. *Binggunun* şeklinin tam olarak nasıl olduğunu tespit etmek çok zordur. Fakat yukarıda söz edilen kayıttan, Hunların bu gibi davulları çalmaktan hoşlandıkları anlaşılmaktadır.

Hujia üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. Bu konuda Çinli yazar Guo Maoqian, *Le Fu Shi Ji* adlı eserinde şunları yazmıştır: "Cai Wenji, Hun ülkesinde 12 yıl yaşadıkten sonra Çin'e dönmüş, daha sonra, Cai Wenji ülkesini özledi-

Bilinen en eski Türk telli çalgısı olan kopuzun kökü Hunlara dayanmaktadır.

ği zaman kamyş yaprağından yaptığı ve Çin kaynaklarında *hujia* adı verilen müzik aletini çalmıştır. Bu üflemeli bir çalgı idi ve çalındığı zaman sesi insana çok hüzün verirdi.”

Hunların geleneksel müzik aleti olan *hujia*, daha sonraki dönemlerde Çin'e de girmiş ve Çinliler tarafından oldukça beğenilmiştir. Hatta kayıtlara göre bazı Çinli devlet adamları *hujia* çalmayı öğrenmişlerdir. *Jin Hanedanı Kitabı*'ndaki Liu Kun biyografisinde *hujia* ile ilgili olarak şöyle bir kayıt vardır: “Bir gün Liu Kun, Bingzhou şehrinde flüt çalarken, etrafını süvari Hun askerleri sarmış, adeta tüm şehir halkı oraya birikmişti. Gece geç saatlerde kaldığı binanın yüksek bir yerine çıkan Liu Kun tekrar flüt çalmaya başlayınca flüt sesini duyan tüm Hunlar hıçkırarak ağlamaya başlamışlar ve hepsi de memleketlerinin özlemiyle yanmışlar, sabah olup Liu Kun yine flütünü çalmaya devam edince Hunlar hemen oradan ayrılıp memleketlerine gitmek üzere yola çıkmışlardır.”

Bu kayıt bize o devirde Hunların *hujia* adı verilen flüt türünü çok iyi bildiklerini göstermektedir.

Ötüken merkezli olmak üzere Orta Asya'nın tamamına hâkim olan Hunların, ölüm ötesi hayata inandıkları için tafsilatlı ölü gömme geleneklerinin olduğunu bilmekteyiz. Özellikle Pazırık Kurganları, Hunların hayat tarzlarına ve Türk kültürüne dair benzersiz örnekleri haizdir. Hunlardan kalan ikinci ve be-

şinci Pazırık Kurganlarında, ölen kişiye ait değerli eşya arasında boynuzdan yapılmış davula benzer vurmali bir çalgı yer almaktadır.

Bilinen en eski Türk telli çalgısı olan kopuzun kökü de Hunlara dayanmaktadır. Üç numaralı Pazırık Kurganında bulunan telli saz parçalarının büyük ihtimalle kopuz parçaları olduğu düşünülmektedir.

GÖKTÜRK DEVRİ MÜZİK ANLAYIŞI

Hunlardan sonra yine Ötüken merkezli kurulan ve her anlamda Hun Devletinin devamı olan Göktürk Devleti zamanında Türk kültürü billurlaşmış ve kendine has unsurlarla daha bilinir hâle gelmiştir. Göktürk devrinde, müzik ile alakalı kayıtların daha da az olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu, bilgi eksikliğinden ziyade halef selef olan iki devletin aynı kültüre sahip olmalarından dolayıdır. Müzik ile alakalı Hunlara dair anlatılan ne varsa Göktürkler için de geçerlidir. Bazı kayıtlarda Göktürklerden, Hu diye bahsedilmiştir.

Çin kaynaklarındaki 605 yılına ait ilk kayıta şu bilgiler kaydedilmiştir: “(Çin) İmparatorluk ordusu 605 yılında T'u-küe'lerin askerleriyle birlikte K'i-tan'lara karşı savaşırken 20.000 atlı birbirinden birer li uzakta olan 20 gruba ayrıldı. Davul sesleri eşliğinde ilerliyor, korna çaldığında duruyorlardı.” Burada Türklerin askerî maksatla kullandıkları müzik aletlerin-

den bahsedilmektedir.

698-705 yıllarında Göktürkler arasında yaşayan Çin elçisi Wu Yen-Siu, Türklerin dilini anladığını, onların şarkılarını söyleyip onlar gibi dans etmeyi öğrendiğini kaydetmiştir.

Kaynaklara göre 'Hu müziği' nin, Çin müziğinin gelişimindeki katkısı büyüktür. Hatta melodilerdeki ya da Hu müziğindeki Hu sözcüğü yalnızca Çin'in kuzey sınırındaki topluluklara değil büyük ölçüde batı halklarına yani Orta Asya Türklerinin tamamına işaret etmekteydi. Çünkü dokuz bölümün müziği (*kiu-pu-yüe*) denilen ve T'anglar tarafından daha başından itibaren Su'ilerden devralınan müzik, Kuça, Buhara, Kaşgar, Semerkant müziğini de kapsıyordu. Daha sonra Turfan müziği de buna eklendi. Bizim için önemli olan, bu müziğin içinde Türk müziğinin de temsil ediliyor olmasıydı. T'u-küe'lerin müziği henüz Sui-şu'da açıkça anılmaktadır. Sui-şu'dan sonra A-şi-na'nın Kuzey Çovların imparatoru Wu-ti ile evlenmesi (568) nedeniyle Orta Asya'daki halkların müzikleri Çin'e getirildi. “İmparator, imparatoriçeyi (A-şi-na) kuzey barbarlardan (yani T'u-küe'lerden) gidip getirdiğinde onlardan K'ang (Semerkant), Kiu-tse (Kuça) ve başka devletlerin ele geçirmiş oldukları müziklerini aldı.” Bu bilgi daha sonra Kiu-t'ang-şu tarafından tanımlanıyor: “Kuzey Çov İmparatoru

Wu-ti, barbarların kızını imparatoriçe yaptı ve batı topraklarındaki insanlar damada eşlik etmek için geldiler. O günden sonra Kiu-tse (Kuça), Su-lé (Kaşgar), An Devleti (Buhara) ve K'ang (Semerkant) müziği vardı.”

K'ai-yüan (713) yıllarından beri imparator Hüan-Tsung tarafından yaygınlaştırılan T'ai-ç'ang müziği Hu-k'ü'yü (yani barbar melodilerini) tercih ediyordu; soylular yemeklerinde artık yalnızca Hu-şi (barbar yemekleri) servis ettiriyordu; erkeklerin ve kadınların tamamı Hu-fu (barbar giysisi) giyer olmuştu. Görüleceği üzere Çin Sarayında ve asiller arasında ciddi bir 'Hu/Göktürk' modasından söz etmek mümkündür.

Konu ile alakalı son bilgi ise *pipa* isimli müzik aleti hakkındadır. Bilindiği üzere *pipa* telli bir saz türü olup günümüzde kullanılan udlardan biraz daha ince idi ve daha çok at üstünde çalınırdı.

Bazı araştırmacılar, *pipa*nın Sümerler tarafından icat edildiğini, MÖ 2000 yıllarında Mezopotamya'da kullanılan ve *pantur* adı verilen müzik aletine benzediğini belirtmektedir. Bu saz daha sonra Mısır ve Yunanistan'a yayılmış, İran'da kullanılmaya başlandığında ise Farsça 'tanbur' adını almıştır. En eski izlerinin Hunlardan kaldığı anlaşılan *pipa*, Türk dünyasında en yaygın kullanılan müzik aletlerinden biridir. *Sui Hanedanı Kitabı*'nın 14. bölümünde yer alan "Müzik Kayıtları" kısmındaki bir bilgiye göre *pipa*, Su Dipo isminde Kuçalı Göktürk prensesi sayesinde Çin'e gelmiştir. Buna göre, Türkler *pipalarını* çalma konusunda çok ustadır. Tong Dian'da yer alan diğer bir kayda göre ise beş telli ve küçük boyutlu *pipa* muhtemelen Göktürk ülkesinden Çin'e yayılmıştır. Bir diğer görüşe göre de sözü edilen beş telli *pipaların* anavatanı Hindistan'dır. Fakat bu konuda kanıt mevcut değildir. ❑

KAYNAKÇA

- ❑ Oğün Atilla Budak. *Türk Müziğinin Kökeni Gelişimi*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.
- ❑ Yaşar Çoruhlu. *Türk Sanatının ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.
- ❑ Yaşar Çoruhlu. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalca Yayınları, 2011.
- ❑ Yaşar Çoruhlu. *Erken Devir Türk Sanatı: İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Kabalca Yayınları, 2017.
- ❑ Nejat Diyarbekirli. *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- ❑ Faizullah Karomatli. "Antik Dönemde Orta Asya'da Müzik ve Anadolu ile Özbek Müziği Arasındaki İlişkiler." 1. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu (12-13 Kasım). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- ❑ Liu Mau-Tsai. *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, çev. Ersel Kayaoğlu, Deniz Banoğlu. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- ❑ Bahaeddin Ögel. *Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- ❑ Eyüp Santaş. "Hunlarda Müzik Aletleri ve Eğlence Kültürü." *Türk Dünyası Araştırmaları* 183 (Aralık 2009): 429-441.
- ❑ Ying Shiyu. "Xiongnu (Hunlar)", *Erken İç Asya Tarihi*, der. Denis Sinor, çev. Selçuk Esenbel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.